

Az egyetemi könyvtár és környezete, a szolgáltatások fejlesztése*

A '90-es évek fordulatot hoztak a hazai oktatás- és kutatópolitika irányításában, finanszírozásában, működési és fejlesztési feltételeinek biztosításában. Melyek azok a külső környezeti feltételek, amelyek a felsőoktatási könyvtárak tevékenységét, szolgáltatását meghatározták, befolyásolták? Itt alapvetően a törvénykezési, kormányzati ciklusokat kell áttekintenünk.

1) 1993-ban az Országgyűlés elfogadta a felsőoktatási törvényt, mely kimondta, az egyetem működésének feltétele az intézményi könyvtár. Eközben megindultak (1992) az Oktatási Minisztériumnak (OM) és a Világbanknak a felsőoktatási könyvtár és a tankönyvkiadás fejlesztését szolgáló hitelfelvétel előkészítő munkálatai. Ennek keretében több mint száz szakember dolgozott világbanki szakemberekkel együtt az állapotfelmérésben és a fejlesztési koncepció kimunkálásában. A könyvtárak munkatársai külföldi tapasztalatokat szerezhettek, a japán segélyből pedig lehetőség nyílt állományfejlesztésre, -bővítésre.

2) 1996-ban a felsőoktatási törvényt a könyvtárak finanszírozására nézve kedvezően módosította az Országgyűlés, ekkor lépett hatályba a 9.D § 3. bekezdése, mely jelentős többlettámogatást biztosított a felsőoktatási könyvtárak állománygyarapítására normatív és pályázati úton. E törvényi módosítást 1997-ben követte a minisztériumi rendelet a végrehajtás, felhasználás módszereit illetően. Elmondhatjuk, hogy volt két jó évünk az állománygyarapítás finanszírozásában. Az Országgyűlés 1997-ben elfogadta az úgynevezett kulturális, benne a könyvtári törvényt, mely kimondta, hogy a tudományos könyvtári ellátást az Országos Széchényi Könyvtárral és az országos tudományos könyvtárakkal együtt az állami egyetemek könyvtárai biztosítják. Ez azt is jelentette, hogy a felsőoktatási könyvtárak a törvény erejénél fogva nyilvánosak.

3) 1999-ben megszületett a felsőoktatási intézményhálózat integrációját kimondó törvény.

Ekkor kezdtek nyilvánvalóvá válni azok a problémák, amelyek azzal voltak összefüggésben, hogy az integrációt előkészítő munkálatok során a könyvtárak szerepét, feladatkörét, struktúráját illetően az OM nem vagy későn adott ki ajánlásokat (h. államtitkári körlevél), amelyeket az egyetem vezetői vagy figyelembe vettek, vagy nem.

2000-ben már nem kaptuk a normatív többlettámogatást, a felsőoktatási törvényt felülírta a mindenkori költségvetési törvény, a könyvtártámogatás pályázati keretösszege ugyanaz maradt (a törvény szerint ennek is emelkednie kellett volna), azaz reálértékben csökkent. E szakaszban viszont beindult az OM-projekt az elektronikus információs szolgáltatások központi finanszírozásával (ún. EISZ-projekt). 2001 végén az OM közigazgatási államtitkárának vezetésével könyvtárfejlesztési bizottság kezdte meg működését. A könyvtári törvény értelmében a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma finanszírozási csatornáit (Országos Dokumentumellátási Rendszer állománygyarapítási kerete, telematikai program) kiegészítő forrást biztosítottak a csökkenő OM-források helyett, de azokat az egyetemi könyvtárak nagy volumenű külföldi folyóirat- és szakkönyvvásárlási igénye miatt pótolni nem tudták.

4) 2002 nyarán megindultak a felsőoktatásfejlesztési koncepció munkálatai, a felsőoktatási törvény új alapokra helyezése irányítását, finanszírozását és struktúráját tekintve. A felsőoktatás minőségének, versenyképességének biztosítása alapvető fontosságúvá vált, de ebben a koncepcióban a könyvtári (értsd: tudományos szakirodalommal és információval való) ellátásnak eddig nem sok nyoma található. Közhely, de mégis megemlítem, hogy a magyar diplomák egyenértékűségének, minőségének, külföldi hallgatók magyar egyetemeken való képzésének, azaz a magyar egyetemek versenyképességének feltétele a korszerű szolgáltatásokat, intelligens tanulási terveket biztosító könyvtárak megléte, hogy a könyvtárosok oktatási szerepét ne is említsem.

5) Végül meg kell említenem, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium kettéválásának a könyvtárpolitikára nézve negatív hatása van, legalábbis az én véleményem szerint. Egyik minisztérium sem érzi igazán a kizárólagos felelősséget a nyilvános egyetemi könyvtárakért, mindkét minisztérium az egyetemi autonómiára hivatkozik, holott a nyilvános funkció és annak finanszírozása törvényi rendezést kíván.

* Elhangzott a Budapesti Könyvfesztiválon, 2004. április 23-án. A fesztivál eseményeiről más rovatainkban is olvashatnak.

A könyvtárak fejlesztésében, finanszírozásában történtek bizonyos lépések, de átütő komplex, integrált fejlesztésre nem került sor, a kormánypolitika és -stratégia szintjére e téma nem jutott el. A felsőoktatási könyvtárak helye, szerepe az új struktúrában, finanszírozása törvényi rendezést kíván, mivel meghatározó szerepet töltenek be és kell betölteniük:

- a képzés és a kutatás minőségbiztosításában,
- a tudományos szakirodalmi és információs ellátásban,
- az egész életen át tartó tanulásban,
- és mert ellátó szerepük nemcsak az egyetemeket szolgálja, hanem a nagy nyilvánosságot is.

A külső feltételrendszer után vessünk egy pillantást a belső kapcsolatrendszerre és az egyetemi finanszírozásra. E kapcsolatrendszert meghatározzák a fenntartó igényei (finanszírozási hajlandósága), valamint a felhasználói elvárások.

A felsőoktatási könyvtári szolgáltatások extenzív és intenzív igénybevételének növekedését a teljesség igénye nélkül az alábbi célkitűzések involválják: a hallgatói létszámnövelés, a kötelező óraszámcsökkentés, az átjárhatóság, a kreditrendszer, a távoktatás, a felnőttek képzése, a felsőfokú szakképzés, az önálló tanulmányi munkára nevelés, a tudományos kutatómunka módszereinek elsajátítása, PhD-programok stb. A felsőoktatási hallgatók robbanásszerű létszámnövekedésével (1990-hez képest háromszoros) a könyvtáraknak meg kellett felelniük az igények extenzív növekedésének, miközben a minőségi ellátásra is fel kellett készülniük.

Mindezek az egyetemi könyvtárak feladatainak szükségszerű változását, továbbfejlesztését igénylik. A könyvtár az egyetem minőségi létének olyan alapintézménye, melytől függhet mind az egész intézménynek, mind szakjainak, szakirányainak, tudományos minősítő képzésének (PhD) az akkreditációja. Az új szakok, szakirányok indításának tudományos infrastruktúráját a nemzetközi normatívákhoz igazodó szakgyűjtemény és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások adják. Napjaink egyetemi könyvtára a hazai és a külföldi kurrens folyóiratokat, könyveket szabadpolcon tárolja (ha van elég helye), on-line adatbázisokat épít, távoli adatbázisokból szolgáltat információt. A ma könyvtárosa a szó igazi értelmében szolgáltatást nyújt az egyetemi közösségnek és az azt övező társadalomnak. A szakirodalmat gyűjtő, megőrző és kölcsönző szerep

mellett az önálló tanulmányi munkát segítő, a nemzetközi információs hálózatok és adatbázisok használatát oktató, a virtuális világkönyvtár, a dokumentumellátási rendszerek szolgáltatásait közvetítő szerep szükségképpen nagyobb teret nyer.

Szemléletváltásra van tehát szükség nemcsak a könyvtárosok, de a fenntartók, a könyvtárak működését finanszírozók körében is! A felsőoktatási könyvtári hálózat struktúráját, az egyetemi könyvtárak helyi alapfeladatain túlmutató funkcióját (élethosszig tartó tanulás, esélyegyenlőség, nyilvánosság) a felsőoktatás kialakuló új rendszere determinálja. Bármilyen is a struktúra, az egyetem és a könyvtárak közötti méretkülönbség, a korszerű felsőoktatási könyvtárnak hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a felsőoktatásban részt vevő valamennyi hallgató elsajátíthassa a korszerű információs technikák és adatbázisok használatát, egyetemi tanulmányai során a hallgató önálló tanulmányi és kutatómunkára váljék alkalmassá.

A fenntartók és a felhasználók érdekei időnként egybeesnek, időnként egymással ellentétesek. A fenntartó egyetem minőségi diplomát kíván adni, versenyképességét akarja növelni a felsőoktatási piacon (azonos érdekek), de ha költségvetési gondok vannak, akkor a könyvtárfinanszírozás maradék elven működik (ellentétes érdekek). A felhasználó, vagyis a diák és az oktató, kutató hosszú nyitva tartást, jó minőségű hazai és külföldi szakirodalmat kíván megfelelő példányban, korszerű környezetben, a hagyományos és a legfejlettebb szolgáltatásokkal egyetemben. A diploma minőségét, versenyképességét csakis a minőségi gyűjtemény és tudományos információ-hozzáférés (távolsági elérés, szakportál) garantálhatja képzett szakemberekkel, korszerű vezetési és szervezési, PR, marketing módszerek alkalmazásával.

Szép ünnep a könyvfesztivál. A könyvpiac egyötödét szakkönyvek, lexikonok eladása jelenti. Időről időre erősödik azon elv (máskor elhalványul), hogy a finanszírozásban a felhasználót, fogyasztót kell támogatni, azaz jelen esetben a könyvtárat. 2004 tavaszán a felsőoktatási könyvtártámogatás egyharmadára esett vissza, az OTKA konzorciumos könyvtártámogatás megszűnt, az egyetemek csökkentik könyv- és folyóirat-vásárlásaikat. A felsőoktatásnak évi két és fél-három milliárd forint többlettámogatás kellene, hogy a szakirodalmi ellátást jó színvonalon megoldja.

Huszár Ernőné dr., BKÁE EKK főigazgató